

תעודה

קובץ מחקרים של בית הספר למדעי היהדות
ע"ש חיים רוזנברג

כה

בארץ ובתפוצות בימי בית שני ובתקופת המשנה ספר זיכרון לאריה כשר

עורך

יובל שחר

בשיתוף עם

אהרן אופנהיימר, רז מוסטיגמן

המדינה החשמונאית – בין מסורת אבות לבין הלניזם

מרים בן זאב

בארץ ישראל, כמו באזורים אחרים של אגן הים התיכון, הכיבושים של אלכסנדר הגדול והשלטונות ההלניסטיים שבאו בעקבותיו – השלטון התלמי ואחר כך הסלווקי – השפיעו עמוקות על החיים הפוליטיים כמו גם על ההיבטים הכלכליים, הדמוגרפיים, החברתיים והתרבותיים של חיי העמים הנשלטים. המלכים ההלניסטיים נהגו בצורה שונה לגמרי מהשלטונות שקדמו להם. האזורים, הבבלים והפרסים דאגו במיוחד לארגון המנהלי של האזורים שכבשו, ומטרתם העיקרית הייתה לשמור על נאמנות התושבים המקומיים ולהבטיח גבייה תקינה של מיסים. היוונים, לעומת זאת, ייסדו יישוב של קבע באזורים הכבושים. הם הקימו מושבות צבאיות, מאוכלסות בחיילים יוונים ומוקדונים, ואליהן הצטרפו חיילים ממוצא אתני אחר ומושבות של אזרחים מהגרים יוונים. גם יישובים מקומיים קיבלו שם חדש ומבנה יווני ייחודי, כך שבמשך הזמן הם היו ליישובים חדשים במובנים רבים ותרמו רבות להלניזציה של האזור שבסביבתם.¹ להשפעת התרבות ההלניסטית תרמו גם נוכחותם של כוחות הצבא שחנו במקום, היחסים המסחריים המוגברים עם הארצות השכנות והקשרים עם המנהל הממלכתי.

אולם, כשמדובר בהשפעת התרבות היוונית, יש לזכור שלא הייתה זו התרבות היוונית המוכרת לנו מהיצירות המפורסמות של הספרות הקלאסית. לעיתים קרובות, תרבותם של אותם המתיישבים היוונים, החיילים ופקידי-הממשל שהגיעו למזרח, הייתה פשוטה ועממית. יתר על כן, במשך הזמן השתנתה תרבות זו בעקבות המפגש עם האוכלוסיות המקומיות, עם האמונות שלהן ועם המוסדות הציבוריים. כך בארצות המזרח השתנתה התרבות היוונית

1 ראו את הפרק: "Installation et colonization: les fondations urbaines jusqu'au milieu du IIIe siècle avant J.-C." M. Sartre, *D' Alexandre à Zénobie: Histoire du Levant antique, IVe siècle av. J.-C. – IIIe siècle ap. J.-C.*, Paris, 2001, pp. 115–152.

בצורתה העממית, והתפתחו בה צורות ותכנים שונים מאוד מאלה המקוריים של יוון הקלאסית. אמנם המדיניות התרבותית האימפריאליסטית, שתחילה הייתה זו של אלכסנדר הגדול, ואחר-כך זו של השליטים התלמים והסלווקים, הדגישה תמיד את ההילה של התרבות היוונית הקלאסית, אך למעשה נמצאה אותה התרבות במהלך של שינוי מתמיד ומתמשך בעקבות המגע עם האוכלוסיות המקומיות המזרחיות. צורות ותכנים השתנו, בהקשר המקומי נוצרו מרכיבי צורה ותוכן חדשים, ובמרוצת הזמן הם עצמם השפיעו על החברה הסובבת. כך התחולל תהליך דו-כיווני,² שיצר צורות מורכבות ומעורבות, ולתרבות המקומית נוספו אלמנטים יוניים, שהתייצבו כחלק ממנה לאורך זמן.³

בארץ ישראל, מורגשות ההשפעות של התרבות ההלניסטית במישור השפה – יותר מאלף מילים שמקורן יווני נכנסו במשך הזמן אל תוך השפה העברית;⁴ ובאנומסטיקון – יהודים לא מעטים, במיוחד בשכבות הגבוהות של החברה, נשאו שמות יוניים על יד או במקום שמותיהם העבריים. כך למשל, הצירים ששלח יהודה החשמונאי לרומא בשליחות דיפלומטית במחצית הראשונה של המאה השנייה לפנה"ס מוזכרים בספר מקבים א רק בשמותיהם היוונים, אופולמוס ויאסון (מקבים א, ח 17). השליטים החשמונאים עצמם מופיעים במקורות בשני שמות, אחד יהודי והשני יווני – יוחנן הורקנוס, יהודה אריסטובולוס, מתתיהו אנטיגונוס, ולפעמים דווקא השם היווני שנשאו היה הדומיננטי ונשאר בזיכרונו של העם.⁵ להבדיל ממה שקרה באותה התקופה,

2 M. L. West, "Near Eastern Material in Hellenistic and Roman Literature", *Harvard Studies in Classical Philology*, 73, 1969, pp. 113–134; idem, *Early Greek Philosophy and the Orient*, Oxford 1971.

3 T. Rajak, "The Hasmoneans and the Uses of Hellenism", in: *ראו למשל: A Tribute to Geza Vermes*, ed. P. R. Davies and R. T. White, *Journal for the Study of the Old Testament Suppl.* 100, Sheffield 1990, reprinted in: T. Rajak, *The Jewish Dialogue with Greece and Rome: Studies in Cultural and Social Interaction*, Leiden-Boston-Köln 2001, p. 65.

4 D. Sperber, *Essays on Greek and Latin in the Mishna, Talmud and Midrashic Literature*, Jerusalem 1982; idem, *A Dictionary of Greek and Latin Legal Terms in Rabbinic Literature*, Ramat Gan 1984.

5 J. Sievers, "Jonathan Aristobulus III and Hasmonean Names", *Israel Numismatic Journal*: ראו: 8 (1984/5), pp. 7–8; "ט' אילן", *שמות החשמונאים בימי הבית השני*, **ארץ ישראל**, י"ט (תשמ"ז), עמ' 238–241; א' רפפורט, "על 'התייוונותם' של החשמונאים", בתוך **מדינת החשמונאים לתולדותיה על רקע התקופה ההלניסטית**, בעריכת א' רפפורט וי' רונן, ירושלים-

המדינה החשמונאית - בין מסורת אבות לבין הלניזם

כבמצרים למשל, אצל שליטי החשמונאים לא היה כל קשר לשוני הכרחי בין שני השמות: השמות שלהם היו כפולים ולא מקבילים.⁶ השפעות הלניסטיות מובהקות ניתן למצוא גם בתחום החברתי ובתחום הכלכלי, בדרכי גביית המיסים וביצירת רכוש קרקעי ברשות בית חשמונאי.⁷ על פי יוסף בן מתתיהו, התנהלו חיי החצר על פי המודלים של החצרות ההלניסטיות של אותה התקופה.⁸ ההשפעות ניכרו גם בתחום הצבאי. החל מתקופתו של הורקנוס הראשון הייתה נוכחות מרשימה של חיילים בכירים נוכרים בצבא הלאומי של החשמונאים, שרובם הגיעו, ככל הנראה, מאסיה הקטנה: מקיליקיה, מפיסדיה, מפמפליה ואולי גם מתראקיה.⁹ לאור העובדה שהחשמונאים נלחמו נגד ערים חזקות כמו שומרון, סקיתופוליס, גדרה, עזה ודור היה וודאי צורך בחיילים מיומנים ומאומנים בטכניקות צבאיות הלניסטיות חדשות.¹⁰

הוויכוח במחקר המודרני נסוב לא על הנתונים שמופיעים במקורות, אלא על המשמעות שלהם. בשנות החמישים של המאה שעברה, זיהה צ'ריקובר "כיוונים חילוניים" במדינה החשמונאית ושיער שהחשמונאים היו מטשטשים את האופי הלאומי של המדינה לטובת הלניזם בינלאומי אלמלא ההתנגדות העיקשת של הפרושים. דופי מיוחד הוא רואה בשימוש בחיילים שכירים, שלדעתו מורה על נתק בין השלטון לעם.¹¹ על כיוון דומה הצביע גם הנגל,

תל אביב תשנ"ד, ע"מ 79–86; י"ל לוי, *יהדות ויוונות בעת העתיקה: עימות או מיוזוג*, ירושלים תש"ס, ע"מ 39–40.

6 א' באומגרטן, "התייוונותה של המדינה החשמונאית", בתוך *ימי בית חשמונאי*, עורכים ד' עמית וח' אשל, ירושלים תשנ"ו, עמ' 82.

7 S. Applebaum, "The Hasmoneans: Logistics, Taxation and the Constitution", in: ראו: Sartre, D'; idem, *Judaea in Hellenistic and Roman Times*, Leiden 1989; pp. 20–22. *Alexandre à Zénobie* (לעיל, הערה 1), עמ' 406.

8 לדוגמה, *קדמוניות* יג, 380.

9 *מלחמת היהודים* א, 61; קדמוניות יג, 249, 374, 378–377, 383, 409.

10 I. Shatzman, "Artillery in Judaea from Hasmonean to Roman Times", in: ראו: *The Eastern Frontier of the Roman Empire*, ed. D. H. French et al., Oxford 1989, pp. 461–484 and idem, *The Armies of the Hasmoneans and Herod, from Hellenistic to Roman Frameworks*, Tübingen 1991.

11 V. Tcherikover, *Hellenistic Civilization and the Jews*, Philadelphia 1959, pp. 249–253; ראו גם באומגרטן, "התייוונותה של המדינה החשמונאית" (לעיל, הערה 6), עמ' 79–80.

שנים אחדות מאוחר יותר.¹² אולם, דעותיו של הנגל על השפעות מעמיקות של ההלניזם בארץ לא התקבלו במחקר,¹³ ודעותיו של צ'ריקובר עוררו את הביקורת של אפרון.¹⁴ לדעתו של אפרון, אין ליחס ערך היסטורי לתיאורים המופיעים אצל יוסף בן מתתיהו, שכן תיאורים אלה, שנתלים, כנראה, על מקורות לא יהודים,¹⁵ כוונו להציג באור שלילי את המנהיגים החשמונאים. הראיה לסילוף היא שהמסורות היהודיות, שקיבלו ביטוי בעיקר במקורות התלמודיים הארץ ישראלים – במשנה, בתוספתא, בתלמוד הירושלמי ובמדרשים – מציגות, בדרך כלל, תדמית חיובית של השליטים החשמונאים.¹⁶ יש לבחון בכל מקרה את הרקע והנסיבות שהובילו להתנגדות הפרושים כלפי אישיות חשמונאית מסוימת. עם זאת, בכל מקרה, הדבר לא נבע מ"נטיות חילוניות" של אותה אישיות.¹⁷ הביקורת של אפרון לא זכתה לתגובות במחקר שיצא בחו"ל, אף שעבודתו על התקופה החשמונאית הופיעה בתרגום אנגלי ב-1987.¹⁸ יתרה מזו, שנתיים מאוחר יותר העלה הנגל טענה דומה לזו של

12 M. Hengel, *Judentum und Hellenismus: Studien zum ihrer Begegnung unter besonderer Berücksichtigung Palästinas bis zur Mitte des 2. Jh. V. Chr.*, Tübingen 1969.

13 ראו מ"ד הר, "ההלניסמוס והיהודים בארץ ישראל", **אשכולות ב-ג** (תשל"ז-תשל"ח), עמ' F. G. B. Millar, "The Background to the Maccabean Revolution: Reflections"; 27–20 on Martin Hengel's "Judaism and Hellenism", *JJS*, 29, 1 (1978), pp. 1–21; L. H. Feldman, "Hebraism and Hellenism Reconsidered", *Judaism*, 43, 2 (1994), pp. 115–126.

14 י' אפרון, **חקרי התקופה החשמונאית: שבע סוגיות**, תל אביב תש"ס, עמ' 201–240.

15 למקורותיו של יוספוס ראו את שני מאמריו של מנחם שטרן: "ניקולאוס איש דמשק כמקור לתולדות ישראל בימי בית הורדוס ובית חשמונאי", בתוך **מחקרים בתולדות ישראל בימי הבית השני**, עורכים: י' גפני, מ"ד הר ומ' עמית, ירושלים תשנ"א, עמ' 445–464; ו"טימאגוס מאלכסנדריה כמקור לתולדות מלכות בית חשמונאי", בתוך **יהודים ויהדות בימי בית שני, המשנה והתלמוד: מחקרים לכבודו של שמואל ספראי**, עורכים: א' אופנהימר, י' גפני ומ' שטרן, ירושלים תשנ"ג, עמ' 1–15. ראו גם י' שצמן, "החשמונאים בהיסטוריוגרפיה היוונית-רומית", **ציון נ"ז** (תשנ"ב), ע"מ 5–64.

16 ראו ג' אלון, "ההשכיחה האומה וחכמיה את החשמונאים?", **מחקרים בתולדות ישראל א**, תל אביב תשי"ז, עמ' 15–25.

17 ראו את דעותיהם השונות של D. R. Schwartz, "On Pharisaic Opposition to the Hasmonean Monarchy", in: D. R. Schwartz, *Studies in the Jewish Background of* Sartre, *D' Alexandre à Zénobie*; *Christianity*, Tübingen 1992, pp. 44–56 (לעיל, הערה 1), עמ' 398–402.

18 J. Efron, *Studies on the Hasmonean Period*, Leiden 1987.

המדינה החשמונאית - בין מסורת אבות לבין הלניזם

צ'ריקובר: "The path towards 'Hellenistic secularization' could no longer be blocked, despite the successful Maccabean revolt"¹⁹. הנגל מוסיף שגם ניסיונם של החשמונאים לייחד את כל ארץ ישראל נבע, בין השאר, משאיפה הלניסטית לשוות אחדות תרבותית למדינה.²⁰ אפשרות זו נדחתה בידי שוורץ, שרואה במדיניות הדתית של החשמונאים יישום של דגמים מקראיים של כיבוש הארץ והשלטת "תורה אחת לאזרח ולגר הגר בתוכם".²¹ אין ספק, שכדי להעריך ולהבין את המשמעות של התופעות המוזכרות במקורות, מן הראוי לבחון אותן בהקשר ההיסטורי מול תופעות דומות שהתרחשו באזורים סמוכים באותה התקופה.

התהליך שהתרחש במדינה החשמונאית איננו מקרה יחיד. השפעות הלניסטיות מובהקות ניתן למצוא בכל האזורים הסמוכים: בפניקיה, בסוריה, בשומרון ובחוף הים התיכון של ארץ ישראל. אולם, אין לדבר על איחוד תרבותי ממש, אלא על מעין הרכבה של אלמנטים שונים זה לצד זה. התרבות הפיניקית המקורית הייתה פעילה ומורגשת הן באזורים הסמוכים הן מעבר לים. במקומות שונים באגן הים התיכון נמצאו כתובות בשתי שפות, פיניקית ויוונית או כנענית ויוונית,²² ובאותן הכתובות, לצד שמות יווניים מופיעים גם שמות צידוניים,²³ ארמיים²⁴ וכנעניים.²⁵ כמו כן, נמשכה הטבעה עצמאית של מטבעות בערים שונות: בארדוס, בכיבלוס ובצור. אשר למישור הדתי, לאילילים

M. Hengel, *The 'Hellenization' of Judaea in the First Century after Christ*, London-Philadelphia 1989, p. 31.

שם, עמ' 31.

21 ד' שוורץ, בביקורת על הספר של הנגל שהתפרסמה בציפון נ"ז (תשנ"ב), עמ' 211.

22 כתובות מסוג זה נמצאו בדמטריא, באתונה, בפיראוס, ברודוס. התושבים הפיניקים, שהיו ככל הנראה, מבוססים מספיק כדי לדאוג לכתובת כתובות, בחרו להתבטא בשפה הפיניקית. ראו: F. Millar, "The Phoenician Cities: a Case-Study of Hellenisation", *Proceedings of the Cambridge Philological Society*, 209, 1983, p 60; p. 70, n. 24-28a.

23 M. Stern, "Judaism and Hellenism in Judea in the Third and Second Centuries BCE" in: *Acculturation and Assimilation: Continuity and Change in the Cultures of Israel and the Nations*, ed. Y. Kaplan and M. Stern, Jerusalem 1989, p. 48.

24 L. T. Geraty, "The Khirbet el Kôm Bilingual Ostrakon", *Bulletin of the American Schools of Oriental Research*, 220, 1975, pp. 55-61; A. Skaist, "A Note on the Bilingual Ostrakon from Khirbet el Kôm", *Israel Exploration Journal*, 28, 1978, pp. 106-108; כתובת דו-לשונית מתל-דן, "קדמוניות י (תשל"ח)", ע"מ 114-115.

25 ראו: "The Phoenician Cities" Millar, (לעיל, הערה 22). עמ' 61, 63.

המקומיים ניתנו לעתים קרובות שמות יווניים, ועם זאת, על פי העדויות, נמשכו גם פולחנים מקוריים, סוריים וכנעניים, כמו הפולחן של חורון ביבנה²⁶ והפולחן של דגון באשדוד המוזכר גם בספר מקבים א (י, 83–84). היצירה הספרותית ההלניסטית מרשימה ביותר: בגדרה פורחת יצירתם של מניפוס ואחריו זו של מלאגרוס, אחד המשוררים המפורסמים ביותר בתקופתו; והיצירה הפילוסופית ניכרת בעשייה של סוסוס ובמיוחד בזו של אנטיוכוס, שבהמשך דרכו היה לראש האקדמיה הסטואיקנית באתונה.²⁷ אולם, בעת ובעונה אחת מתועדת גם המשכיות מובהקת של העבר הפיניקי, אשר מתבטאת הן בתחום השפה הן בתחום המוסדות, הפולחנים, המסורת הספרותית ושמירת הארכיונים. לא מדובר בתופעות של התנגדות אלא בהמשכות תרבותית. פרגוס מילר קורא לתרבויות מעין אלה "תרבויות מעורבות".²⁸

השאלה היא האם גם במקרה של המדינה החשמונאית ניתן לדבר על "תרבות מעורבת". אלמנטים של העולם ההלניסטי לא חסרים. החוקרים אף מסכימים, שהם התרבו והתחזקו עם הזמן. כך, המטבעות שהוטבעו בימי יוחנן הורקנוס נשאו רק כתובת עברית כמו "יוחנן כהן גדול וחבר היהודים"²⁹ ובצדן השני סמלים יהודים כלולב וכשושנה בצד סמלים בינלאומיים כקרן השפע:³⁰

△ קרן השפע על מטבע של הורקנוס הראשון

△ קולב על מטבע של הורקנוס הראשון

- 26 W. F. Albright, "The Canaanite God Haurôn (Hôrôn)", *The American Journal of Semitic Languages and Literatures*, 53 (1936), pp. 1–12; M. Avi-Yonah, "Syrian Gods at Ptolemais-Accho", *Israel Exploration Journal*, 9 (1959), pp. 1–12.
- 27 M. Hengel, *Jews, Greeks and Barbarians: Aspects of the Hellenization of Judaism in the pre-Christian Period*, London 1980, p. 119; Stern, "Judaism and Hellenism" (לעיל, הערה 23), עמ' 52. ראה גם מחקריו של יוסף גיגר: "אתונה דסוריה: על אנשי-רוח יוונים בגדרה", **קתדרה** 35, תשמ"ה, עמ' 3–16; "אנשי רוח יוונים מאשקלון", **קתדרה** 60, תשנ"א, עמ' 5–16; "נואמים יוונים בארץ ישראל", **קתדרה** 66, תשנ"ג, עמ' 47–56.
- 28 Millar, "The Phoenician Cities" (לעיל, הערה 22), עמ' 66.
- 29 המלה "חָבֵר" מקבילה כנראה למילה היוונית 'קוינון' במובן של מועצה. ראו א' רפפורט, "למשמעות 'חבר היהודים'", בתוך **מדינת החשמונאים לתולדותיה על רקע התקופה ההלניסטית**, בעריכת א' רפפורט ו' רונן, ירושלים-תל אביב תשנ"ד, עמ' 280–288.
- 30 Y. Meshorer, *A Treasury of Jewish Coins: From the Persian Period to Bar Kokhba*, Jerusalem 2001, pp. 31–32.

המדינה החשמונאית - בין מסורת אבות לבין הלניזם

ואילו דור מאוחר יותר, פרוטות הנחושת של אלכסנדר ינאי נשאו בצד אחד את הכתובת העברית ובצד שני הוטבעו בהן השם אלכסנדר באותיות יווניות והתואר המלכותי "בסילאוס"³¹:

מטבע של המלך ינאי <

הארכיטקטורה בימי החשמונאים, המשלבת אלמנטים שונים ומגוונים, היא אותה הארכיטקטורה שמאפיינת את רוב האזורים בחלק המזרחי של הים התיכון באותה תקופה. כבר בסוף המאה הרביעית לפנה"ס הקים אלכסנדר הגדול בבבל, לזכרו של חברו הפאסיטיון, מגדל בן חמש קומות, הדומה מאד לאנדרטאות הנפוצות במסופוטמיה, ומעל המגדל הונח נשק יווני ופרסי, אולי כסמל של איחוד בין שני העמים.³² שילוב דומה בין אלמנטים מקומיים ואלמנטים יווניים ניתן למצוא גם בירושלים החשמונאית בקברים של נחל קדרון, המוכרים כ"קבר זכריה" וכ"קבר אבשלום". שני קברים אלה, על האכסדראות, העמודים בסגנון היווני והגגות המשולשים בסגנון המצרי המשולבים במבנה, הם דוגמה מאלפת של סגנון מורכב, שמשלב אלמנטים יווניים – הסגנונות הנפוצים ביותר הם הדורי והיוני – עם צורת הפירמידות:³³

קבר זכריה <

קבר אבשלום <

31 שם, עמ' 37.

32 M. Colledge, "Greek and Non-Greek Interaction in the Art and Architecture of the Hellenistic East", in: *Hellenism in the East*, ed. A. Kuhrt and S. Sherwin-White, Berkeley-Los Angeles 1987, pp. 134–165.

33 ראו נ' אביגד, *מצבות קדומות בנחל קדרון: תולדותיהן וצורות בניינן*, ירושלים תשי"ד; N. Avigad, *Jerusalem Revealed: Archaeology in the Holy City 1968–1974* Jerusalem 1975, pp. 17–20.

אותו סגנון מורכב ומשולב אפיין כנראה גם את הקבר המשפחתי, ששמעון החשמונאי הקים במודיעין עבור הוריו ואחיו. הקבר אמנם לא השתמר אבל הוא מתואר לפרטי פרטים בספר המקבים הראשון:

ויבן שמעון על קבר אביו ואחיו ויגביה אותו למראה, באבן גזית מאחוריו ומפניו. ויקים שבע פירמידות, אחת לפני אחת, לאביו ולאמו ולארבעת אחיו. ולהן עשה בסיסים והקיף בעמודים גדולים, ויעש על העמודים חליפות לשם עולם, וליד החליפות אניות מגולפות, למען יראו לכל יורדי הים (ספר מקבים א, יג 27–30).³⁴

ה"חליפות", כלומר מערכות הנשק האישי, והאניות נועדו אולי לסמן את הכוח של החשמונאים בים וביבשה,³⁵ ועם זאת, כלי נשק בראשי עמודים וצורות של אניות מופיעים לעתים קרובות באזורים שונים של המזרח ההלניסטי.³⁶

דוגמה מאלפת נוספת של ארכיטקטורה משולבת הוא קברו של יאסון בירושלים. המבנה על הכניסה לחצרו, על החצרות החיצונית והפנימית והאכסדראות שבו, מזכיר מאוד את המבנה של קברים במרישה³⁷

ובאלכסנדריה. בחזית המבוא המקורה ניצב עמוד דורי יחיד, ואולי הוא יחיד מחוסר מקום. תופעה כזו לא נמצאה באזור אך יש כמותה באתונה, באנדרטה של טראסילס:³⁸

קבר יאסון בירושלים <

34 התרגום הוא של א' רפפורט, **ספר מקבים א: מבוא תרגום ופירוש**, ירושלים תשס"ד, עמ' 299.

35 ראו: S. Fine, *Art and Identity in Latter Second Temple Period Judaea: the Hasmonean Royal Tombs at Modi'in*, Annual Rabbi Louis Feinberg Memorial Lecture, 24, Cincinnati, Ohio 2002, pp. 3–7.

36 ראו: L. Anson, *Numismata Graeca: Greek Coin-Types*, II, London 1911–1914, pp. 106–112.

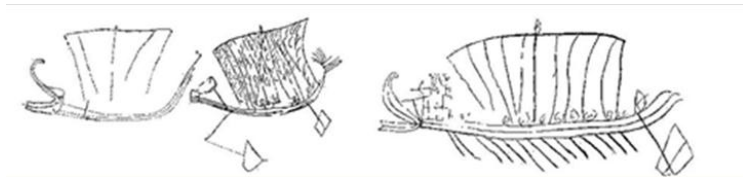
37 S. G. Miller, *The Tomb of Lyson and Kallikles. A Painted Macedonian Tomb*, Mainz am Rhein 1993, pp. 48–49.

38 J. P. Peters and H. Thiersch, *Painted Tombs in the Necropolis of Marissa (Mareshah)*, London 1905, p. 16.

38 ראו: G. Gromort, *L'architecture en Grece et à Rome*, Paris 1947, p. 114.

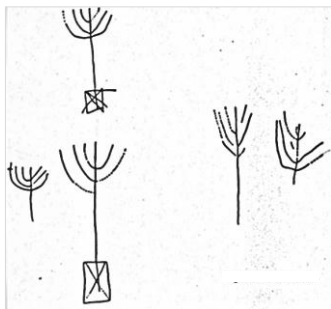
המדינה החשמונאית - בין מסורת אבות לבין הלניזם

בקבר של יאסון, על הקירות החיצוניים של חדר הקבורה יש כתובת ביוונית ומצוירות אניות, בדיוק כאלו שמצוירות בקברים באלכסנדריה:³⁹

ציורי קיר בקבר יאסון, אניות △

אולם בצד האלמנטים המשותפים לשפה הארכיטקטונית של האזור נמצאים בו גם אלמנטים יהודיים ייחודיים. על הקיר המזרחי של האכסדרה מופיעים מוטיבים, שמעידים ללא ספק על קשר מובהק למסורת היהודית – כתובות ארמיות ורישומים סכמתיים של המנורה:

ציורי קיר בקבר יאסון, מנורות ◁

האחרונים חשיבותם רבה, שכן הם מהווים עדות גרפית ראשונה ומוקדמת ביותר למנורה שהייתה בבית המקדש.⁴⁰ גם בקבר של בני חזיר הצורה הארכיטקטונית היא היוונית, בסגנון דורי, ואילו הכתובת היא בעברית: "זה קבר והנפש שלא לעזר חניה יעזר יהודה שמעון יוחנן בני יוספ בן עובד יוספ ואלעזר בני חניה כהנים מבני חזיר".⁴¹

39 ראו: E. Breccia, *Alexandria ad Aegyptum*, Bergamo 1914, pp. 115–120.

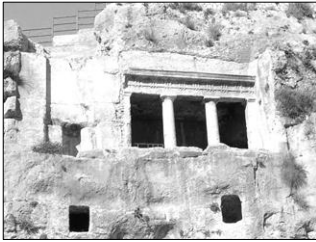
40 Y. Rahmani, "Jason's Tomb", *Israel Exploration Journal* 17 (1967), pp. 61–100; N.

Avigad, "Aramaic Inscriptions in the Tomb of Jason", *Israel Exploration Journal* 17

(1967), pp. 101–111.

41 D. Barag, "The 2000–2001 Exploration of the Tombs of Benei Hezir and

Zachariah," *Israel Exploration Journal* 53 (2003), pp. 78–110.

△ קבר בני חזיר

△ הכתובת בקבר בני חזיר, תצלום של העתק גבס

אותה השפה הארכיטקטונית המשולבת מאפיינת את כל אגן הים התיכון. הפירמידות ממקור מצרי נמצאות גם במקומות מרוחקים ממצרים, כמו בסרדיס באסיה הקטנה.⁴² "קבר זכריה" בנחל קדרון בירושלים דומה לקבר האריות בקנידוס,⁴³ ובאותו סגנון אקלקטי בנוי גם "קבר אבשלום",⁴⁴ שבו אין עמודים, אולי כדי להימנע מדמיון-יתר למקדשים הפגאניים.⁴⁵ כאן המבנה הצילינדרני הוא ה'נפש' של הקבר הנמצא למטה, ובפסגתו במקום פירמידה ניצב מבנה קוני, ה-'צולוס' היווני, שנפוץ מאוד בעולם היווני-רומי, במקומות מרוחקים מאוד אחד מהשני: בצרפת,⁴⁶ באיטליה, באסיה הקטנה, באפסוס,⁴⁷ בלוב,⁴⁸ באלג'יר,⁴⁹ בתוניס,⁵⁰ בסוריה,⁵¹ בלבנון⁵² ובפטרה.⁵³ אין ספק שבתחום

M. J. Fedak, *Monumental Tombs of the Hellenistic Age: A Study of Selected Tombs from the Pre-Classical to the Early Imperial Era*, Toronto Buffalo London 1990, fig. 192.

43 שם, fig. 85.

44 על סגנון הקברים של זכריה ואבשלום, ראו: נ' אביגד, *המונומנטים היהודיים בנחל קדרון, ירושלים תשי"ב*, עמ' 73–132; נ' אביגד, *ירושלים – מצבות נחל קדרון: לקט תכניות, ירושלים תשי"ד*; N. Avigad, *Jerusalem Revealed*; (לעיל, הערה 33), עמ' 17–20.

45 Fedak, *Monumental Tombs*, fig. 205a, b (לעיל, הערה 42).

46 באנדרטה המוקדשת ליוליים: שם, fig. 196.

47 שם, fig. 207.

48 בסבראטה (Sabratha): שם, fig. 186.

49 שם, fig. 187.

50 בסיגה: שם, fig. 189.

51 שם, fig. 221.

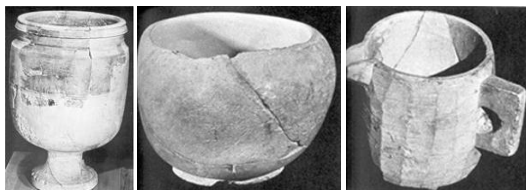
52 האנדרטה בהרמל (Hermel) בת שתי קומות: שם, fig. 222.

53 שם, עמ' 140–156.

המדינה החשמונאית - בין מסורת אבות לבין הלניזם

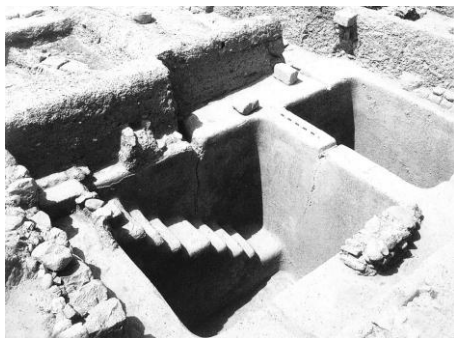
הארכיטקטורה ניתן למצוא בארץ-ישראל היהודית השפעות הלניסטיות מרשימות ביותר.⁵⁴

לפיכך, השאלה היא מה המשמעות של השפעות מהסוג הזה, שהרי מתועדים גם אלמנטים יהודיים ייחודיים, כמו השימוש הרב שנעשה בכלים מאבן, שאיננה מעבירה טומאה וכמו המקוואות הרבים, המעידים על הקפדה בטהרה, שהתגלו בחפירות הארכיאולוגיות:⁵⁵

כלי אבן מתקופת החשמונאים ◀

אותה רוח משתקפת, כפי שמציין לוין, גם בממצאים הארכיאולוגיים בארמונות החשמונאים ביריחו. שם, לצד בריכת השחייה והחצר המקורה, הבנויה בסגנון דורי לפי מיטב הטעם היווני, היו גם מקוואות, המשקפים את חובתם הכוהנית של החשמונאים לשמור על טהרתם:⁵⁶

מקוה בארמון החשמונאים ביריחו ◀

54 ראו לוין, **יהדות ויוונית** (לעיל, הערה 5), עמ' 40–41.

55 A. Wasserstein, "Non-Hellenized Jews in the Semi-Hellenized East", *Scripta* שם; *Classica Israelica*, 14 (1995), pp. 111–113.

56 לוין (לעיל, הערה 5), עמ' 43. ראו גם: E. Netzer, *Hasmonean and Herodian Palaces at Jericho: Final Reports of the 1987–1973 Excavations II: Stratigraphy and Architecture*. The Coins, Jerusalem 2004.

טסה ראג'אק מציעה להבחין ולהפריד בין האימוץ המודע של צורות חיים הלניסטיות, שהמשמעות שלהן, פוליטית או דתית, מוכרת ומורגשת, לבין השפעות לא מודעות, נטולות אסוציאציות וללא תוכן תרבותי. השפעות ללא תוכן מודע היו קשורות ותלויות, בין השאר, בנסיבות כגון הכרח כלכלי או יחסים בינלאומיים. צרכים כלכליים יכולים להסביר, למשל, למה השקל של צור היה בשימוש גם בבית המקדש למרות דמותו של האליל הרקלס-מלקרת שהופיעה עליו. לא קשה להסביר תופעה זו, שכן במטבע זה ריכוז הכסף גבוה במיוחד, כתשעים ושנים אחוזים.⁵⁷ הצורך ביחסים הבינלאומיים יכול להסביר גם את הימצאותם של מטבעות שנושאים כתובת ביוונית. בצד הצורך האופרטיבי בנגישות בעבור התושבים הלא יהודיים, נראה שהדבר משקף גם מגמה דיפלומטית: להציג את המדינה היהודית כמדינה בינלאומית. לאותה המטרה כווננו כנראה גם הסמלים שהופיעו על המטבעות של החשמונאים: הכוכב, הכתר, העוגן והשושנה, הסמלים המקובלים, שמופיעים על המטבעות של אנטיוכוס השביעי ושל אנטיוכוס השמיני:⁵⁸

△ עוגן ושושנה על מטבע של המלך ינאי

△ עוגן וכוכב על מטבע של המלך ינאי

צרכים בינלאומיים יכולים להסביר גם את השימוש במניין הסלווקי בספר הראשון של המקבים, ואת מינויו של שמעון חשמונאי לכהן גדול ואתנרך (ספר מקבים א, יד, 25–49), שמנוסח בשפה המקובלת בכתובות לכבודם של

57 Y. Meshorer, "One Hundred Ninety Years of Tyrian Shekels", in *Studies in Honor of Leo Mildenberg*, ed. A. Houghton et al., Wetteren 1984, pp. 171–179.

58 ראו: א. קינדלר, "השפעות הלניסטיות במטבעות החשמונאים" בתוך: **התקופה הסלווקית בארץ ישראל, מחקרים ועיונים בגזרות הדת ומרד החשמונאים**, עורך: ב' בר כוכבא, תל-אביב תש"מ, עמ' 289–308; Meshorer, *A Treasury of Jewish Coins*; (לעיל, הערה 30), עמ' E. Main, "Des mercenaires 'rhodiens' dans le Judée hasmonéenne? Études du motif floral de monnaies de Jean Hyrcan et Alexandre Jannée", *Revue des Études Juives*, 165 (2006), pp. 123–146.

המדרינה החשמונאית - בין מסורת אבות לבין הלניזם

המלכים ההלניסטיים.⁵⁹ צרכים בינלאומיים יכולים להסביר גם מדוע יהודה אריסטובולוס קרא לעצמו "ידיד היוונים" (יוספוס, קדמוניות יג, 318).⁶⁰ נראה שמי שהגיע לשלטון על ידי ניצול זהיר של המצב הבינלאומי – חולשת בית סלווקוס ותמיכת רומא – היה חייב לנהוג כבן בית בתרבות הכללית, שכן עצם קיום שלטונו היה תלוי ביכולתו להעריך נכונה את יחסי הכוחות בזירה הבינלאומית ואת משמעותם בעבורו. כפי שמציין גולדשטיין, היו בהלניזם היבטים רבים שלא נגדו את עקרונות היהדות.⁶¹ אולם, יש לזכור שאותה היכרות וידיעה רחבה בתרבות הסובבת הביאו לפעמים גם לדחייה של מנהגים מקובלים, כמו במקרה שבו הוחלט לבטל מנהגים בבית המקדש, כנראה משום שנמצאו דומים מדי לאלה הנפוצים במקדשים הפגאניים.⁶²

בעת ובעונה אחת עולה מן המקורות, שבימי החשמונאים פרחת התרבות היהודית. השפות המדוברות ביותר בארץ היו עברית וארמית, וחלק גדול מן היצירה הספרותית נכתב בעברית. אף שגם ביצירות אלה מזהים החוקרים השפעות רטוריות הלניסטיות,⁶³ ניכרת בהן גם ביקורת ועוינות, מרומזת או שקופה, כלפי היבטים שונים של התרבות ההלניסטית. כך הם פני הדברים ביצירות כמו ספר בן סירא, ספר יהודית וספר היובלים.⁶⁴ לא במקרה הספר

59 J. W. Van Henten, "The Honorary Decree for Simon the Maccabee (*I Macc.* 14:25–49) in Its Hellenistic Context," in: *Hellenism in the Land of Israel*, ed. J. J. Collins et al., Notre Dame, Indiana 2001, pp. 116–145; E. Krentz, "The Honorary Decree for Simon the Maccabee", in: *Hellenism in the Land of Israel*, pp. 146–153; Sartre, *D' Alexandre à Zénobie* (לעיל, הערה 1), עמ' 403–405.

60 M. Hengel, ביטוי זה היה כנראה שכיח במזרח אצל המלכים והפקידים הגבוהים, ראו: "Judaism and Hellenism Revisited" in: *Hellenism in the Land of Israel*, ed. J. J. Collins et al., Notre Dame, Indiana 2001, p. 23.

61 J. Goldstein, "Jewish Acceptance and Rejection of Hellenism", in: *Jewish and Christian Self-Definition*, vol. 2, *Aspects of Judaism in the Graeco-Roman Period*, ed. E. P. Sanders et al., Philadelphia 1981, pp. 64–87.

62 ראו באומגרטן, "התייוונותה של המדינה החשמונאית" (לעיל, הערה 6), עמ' 80–81.

63 ראו: Hengel, *Jews, Greeks and Barbarians*: (לעיל, הערה 27), עמ' 120–122.

64 H. A. Fischel, "Spiritual Resistance (to Hellenism)", in *Encyclopedia Judaica*, 8 (1972), col. 301–303; E. S. Gruen, *Heritage and Hellenism: the Reinvention of Jewish Tradition*, Berkeley, Calif. 1998; C. R. Holladay, "Hellenism in the Fragmentary Hellenistic Jewish Authors: Resonance and Resistance", in: *Shem in the Tents of Japhet: Essays on the Encounter of Judaism and Hellenism*, ed. J. L. Kugel, Leiden 2002, pp. 65–91.

הראשון של המקבים מצהיר בראשית דבריו (א 9), שאחרי מותו של אלכסנדר הגדול "וימשלו עבדיו איש איש במקומו [...] וירבו רעה בארץ".

קשר הדוק למסורת היהודית התבטא גם בשמירה על חגי ישראל ובפולחן שהתרכז בבית המקדש בירושלים. לריכוז הפולחני במקום אחד ובו בלבד אין דומה בכל העולם הפגאני של אותם הימים. קולינס מציין שהביטוי הייחודי ביותר של המפגש של העולם היהודי עם ההלניזם היה דווקא המשך התבדלות היהודים בעניינים פולחניים.⁶⁵ המסורת היהודית נמשכה כמקודם: ריכוז הפולחן במקום אחד; תשלום של מחצית השקל המיועד לתמוך בקורבנות הציבור וכל גם על התפוצות; ועלייה לרגל בחגים.⁶⁶

נראה שהביטוי הבולט ביותר לייחוד של התרבות היהודית בימי החשמונאים הוא ההיעדר של תמונות ופסלים של בני אדם ושל בעלי חיים, בניגוד למצוי בכל אזור אחר באותה תקופה, בעולם היווני והרומי וגם בעולמות השכנים, הכנעני והפיניקי. על תופעה זו מתפלא ההיסטוריון הרומי טקיטוס, כמאתיים שנה אחר כך: *nulla simulacra urbibus suis, nedum templis s<ist>unt; non regibus haec adulatio, non Caesaribus honor*⁶⁷ (*Historiae*, V, 5, 4). חשוב לציין, שהיעדר הדמויות לא נבע מהתנגדות לאמנות. כפי שכותב סטיבן פיין,⁶⁸ הייתה זו דחייה של התוכן האידיאולוגי של תמונת אדם (ובאופן עקיף גם של דמות בעל חיים), הנובעת מהאיסור שבספר שמות (כ ד): "לא תעשה לך פסל וכל תמונה אשר בשמים ממעל ואשר בארץ מתחת ואשר במים מתחת לארץ".

אכן, אין דמות אדם באף אחד מהמטבעות החשמונאיים, ללא יוצא מן הכלל. במקום דמות השליט, כמקובל, מצויים במטבעות החשמונאים סמלים שונים. אחד מהם הוא העוגן, שנוסף על ההקשר הטבעי הימי שלו ביטא גם את השאיפה הפוליטית לשליטה על החוף, ובמטבעות של אלכסנדר ינאי סימל,

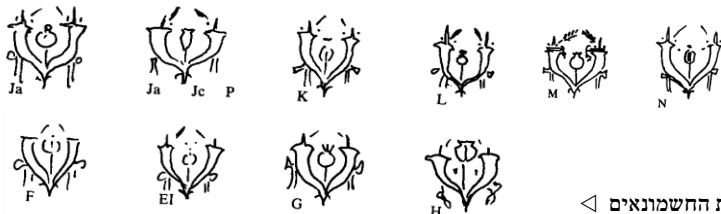
J. J. Collins, "Cult and Culture: the Limits of Hellenization in Judea", in: *Hellenism in the Land of Israel*, p. 55.

66 ראו: ש' ספראי, **העלייה לרגל בימי הבית השני**,² ירושלים תשמ"ה.
67 "לפיכך אינם מעמידים פסילים בעריהם, ומה גם במקומות הקדושים להם; אינם חולקים את המחמאה הזאת למלכים ולא את הכבוד הזה לקיסרים". התרגום של יוחנן לוי, "דברי טאציטוס על קדמוניות היהודים ומידותיהם", לוי, **עולמות נפגשים**, ירושלים תשכ"ט, עמ' 125.

68 S. Fine, *Art and Identity in Later Second Temple Period Judaea* (לעיל, הערה 35), עמ' 22, 16.

המדנינה החשמונאית - בין מסורת אבות לבין הלניזם

כנראה, גם את הכיבוש של חוף הים התיכון.⁶⁹ סמל שכיח נוסף במטבעות החשמונאיים הוא קרן השפע, המקובל במסורת ההלניסטית כסמל השפע, הפוריות והבריאות. אולם, במטבעות החשמונאיים קרני השפע ניצבות זו מול זו, מחוברות בבסיס, ובאמצע, ביניהן, נתון הרימון, אלמנט מסורתי יהודי עוד מימי הבית הראשון;⁷⁰ זו היא ללא ספק, יצירה חשמונאית מקורית:⁷¹

עוד סמלים יהודיים מסורתיים הם: השושן,⁷² שמופיע במטבעות בארץ במאה הרביעית לפנה"ס, ואחר כך בימי החשמונאיים במגוון של צורות;⁷³ והלולב, סמל הניצחון במסורת ההלניסטית, שביהדות היה קשור למצוות ארבעת המינים בחג סוכות.⁷⁴ סמלים נוספים הם הזרים הקרויים "מלאכותיים", המורכבים מענפים קשורים יחד בבסיסם באמצעות סרט, ואגודים גם בצמרותיהם. העלים בזרים אלה סדורים בקבוצות של שלוש, ובין הקבוצות נתון פרי. זרים דומים מופיעים, לעיתים קרובות, גם במטבעות הסלווקיים כמעין כתר שקישט את ראשו של השליט. זרים אלה אינם רק בגדר קישוט,

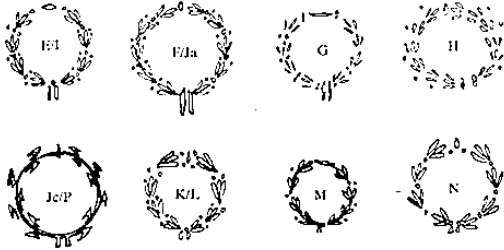
69 Meshorer, *A Treasury of Jewish Coins* (לעיל, הערה 30), עמ' 37.
70 "וישלח המלך שלמה ויקח את-חירם מצר: [...] ויצר את-שני העמודים נחשת [...] ושתי כתרת עשה לתת על-ראשי העמודים מצק נחשת [...] שבכים מעשה שבכה גדלים מעשה שרשרות לכתרת אשר על-ראש העמודים שבעה לכתרת האחת ושבעה לכתרת השנית: ויעש את-העמודים ושני טורים סביב על-השבכה האחת לכסות את-הכתרות אשר על-ראש הרמונים וכן עשה לכתרת השנית: [...] והרמונים מאתים טרים סביב על הכתרת השנית [...]" (מלכים א, ז, יג-כ).

71 Meshorer, *A Treasury of Jewish Coins* (לעיל, הערה 30), עמ' 33-34.
72 "וכתרת אשר על-ראש העמודים מעשה שושן באולם ארבע אמות" (מלכים א, ז, יט).

73 באותה התקופה השושן היה סמל שכיח באמנות היהודית, גם על מטבעות. ראו: Meshorer, *A Treasury of Jewish Coins* (לעיל, הערה 30), עמ' 8-9, 34-35.

74 שם, עמ' 35. על משמעות הלולב על המטבעות ראו: A. Kindler, "Lulav and Ethrog as Symbols of Jewish Identity", *Shlomo: Studies in Epigraphy, Iconography, History and Archaeology in Honor of Shlomo Moussaieff*, ed. R. Deutsch, Tel-Aviv-Jaffa, 2003, pp. 139-145.

אלא שהם מסמלים סמכות ושליטה; אבל במטבעות החשמונאים הם אינם מעטרים את דמות השליט אלא שהם נתונים מסביב לכתובת שבה שם השליט וציון תפקידו.⁷⁵

יָרִים
על מטבעות החשמונאים ◁

במטבעות ינאי מופיע, לראשונה, סמל הכוכב יחד עם הכתר, סמל המלכות, אבל גם במקרה זה, לא מופיעה דמותו של המלך עצמו.⁷⁶ מקוריים במיוחד היו המטבעות של השליט האחרון של החשמונאים, מתתיהו אנטיגונוס, שעליהם מופיעים סמלים של עבודת בית המקדש: שולחן לחם הפנים והמנורה:

שולחן לחם הפנים ומנורה
על מטבע של המלך מתתיהו אנטיגונוס ◁

לפריטים אלה הייתה משמעות סמלית מובהקת, שאותה יש לקשור לתקופה ההיסטורית המיוחדת שבה הוטבעו המטבעות. בשנת ארבעים לפנה"ס הומלך מתתיהו אנטיגונוס למלך יהודה בעזרת הצבא הפרתי, שגרם לבריחתו של הורדוס לרומא. שם שכנע הורדוס את הסנאט הרומי שהוא הוא הנציג האמתי והנאמן של האינטרסים הרומיים בארץ. כך, בעזרתם של אנטונווס ואוקטביאנוס, התמנה הורדוס בידי הסנאט הרומי למלך יהודה (קדמוניות יד, 230–389). אמנם, מלכות יהודה נתונה הייתה, למעשה, בידי מתתיהו אנטיגונוס, אולם, האיום מצדו של הורדוס היה מוחשי (וכידוע, הוא גם התממש בסופו של דבר). לא במקרה הוטבעו באותה העת המטבעות שנשאו את הסמלים של בית המקדש. מטרתם הייתה פוליטית ודתית כאחד: להצהיר

75 Meshorer, *A Treasury of Jewish Coins* (לעיל, הערה 30), עמ' 35–36.

76 שם, עמ' 37–38.

המדינה החשמונאית - בין מסורת אבות לבין הלניזם

על קדושת המקדש והמסורת, כנגד הסכנה הנשקפת מצדו של הורדוס, הזר לשושלת החשמונאית ולמורשתה. על רקע המצב הפוליטי העדין הזה, ביקש מתתיהו אנטיגונוס להבהיר לעם בצורה וויזואלית וקונקרטיית את התוכנית הפוליטית שלו, ולפיכך טבע, לראשונה באופן רשמי, את צורת המנורה שבבית המקדש על-גבי מטבעותיו.⁷⁷

ניתן אפוא לומר, ברוח דבריה של טסה ראג'אק, שמטבעות החשמונאים, המשקפים את התדמית הרשמית של השושלת ונמנעים מהטבעת דמות אדם, מדגימים בברור את החשיבות של מסורת האבות. לפיכך נראה שהאיקונוגרפיה החשמונאית משקפת שילוב בין הלניזם לבין הצהרה מובהקת של ערכים יהודים מסורתיים.⁷⁸

הנגל כותב שהיהודים בארץ נמשכו אחרי ההלניזם ובעת ובעונה אחת דחו אותו.⁷⁹ לכך אפשר להוסיף שהקבלה והדחייה היו כנראה בתחומים שונים. במישור החומרי, ליהודים לא הייתה אף פעם מסורת עצמאית, ואין ספק שהתרבות הסובבת קבעה כיצד בנו את בתיהם ואת המוסדות הציבוריים שלהם וכיצד קישטו אותם. אבל זהירות רבה נדרשת כשבאים לבחון את התחום האינטלקטואלי והרוחני. גם כאשר פוגשים בתחום זה בתופעות דומות, אין להניח מראש שהן נובעות מהשפעה ישירה. לפעמים מדובר בתהליכים, שהתפתחו במקביל במקומות שונים ללא תלות ישירה ביניהם, והתבוננות מעמיקה יותר מגלה, לפעמים, הבדלים קטנים אך משמעותיים עד כי תופעות שנראות במבט שטחי כמקבילות ודומות, אין להן בעצם הרבה מן המשותף.

בני אדם יכולים לקבל רק את הרעיונות שמתאימים לרמת ההתפתחות התרבותית שלהם, ועשויים לאמץ רעיונות שנראים להם מועילים. כך בחרו היהודים מן התרבות ההלניסטית את אותם האלמנטים שנראו להם מעניינים ומתאימים לנורמות ולסטנדרטים שלהם. אם כן, לעצם ההצבעה על ההשפעות יש ערך מוגבל אם לא חושפים גם את הרקע, את הסיבות והמטרות שבגללן התקבלו האלמנטים החדשים לתוך המסורת. דוגמה מאלפת לכך הוא המושג של החוק שבעל פה, שנמסר לא על אבן או על נייר אלא שהיה חי והתבטא במעשים של בני אדם. מושג זה היה קיים גם בתרבות היוונית, אבל השימוש בו שונה לגמרי בשתי התרבויות. בעולם היווני השתמשו בחוק שבעל פה כדי

77 Meshorer, *A Treasury of Jewish Coins* (לעיל, הערה 30), עמ' 52-57.

78 Rajak, "The Hasmoneans and the Uses of Hellenism" (לעיל, הערה 3), עמ' 66-72.

79 Hengel, "Judaism and Hellenism Revisited" (לעיל, הערה 60), עמ' 28.

להכחיש את הערך של החוק שבכתב, ואילו העולם היהודי השתמש במושג זה כדי לחזק את החוק שבכתב ולעשות לו "סייג", כדי למנוע פירושים לא נכונים ועברות אפשריות.⁸⁰ מהמקורות עולה, שהחשמונאים התאפיינו ב'קבלה מבוקרת' של השפעות-חוץ, באמצעות העקרונות של תורת ישראל. כפי שכותב באומגרטן, "ההצלחה החשמונאית הגדולה (אולי הגדולה מכולן) היא יכולתם לבחור מתרבות יוון רעיונות ומוסדות שאינם מנוגדים לתורה, ולהפוך אותם לחלק בלתי נפרד ממסורת ישראל".⁸¹

סרט טוען, שאותה ההלניזציה שנכשלה בימי יאסון ומנלאוס השיגה יותר מאוחר את המדינה החשמונאית,⁸² אולם בין ההלניזם של המתיוונים בימי אנטיוכוס הרביעי לבין ההלניזם של החשמונאים היו הבדלים מהותיים. המתיוונים שאפו לשלב את המסורת היהודית בעולם ההלניסטי, ולשם כך היו מוכנים לוותר על אותן המצוות, המפרידות בין העולם היהודי לעולם היווני, כמו כשרות וברית מילה. אם הפולחן היהודי היה הופך לאחד הפולחנים של הפנתאון ההלניסטי, זה היה עלול לטשטש את המונותיאזם, ולהביא לטמיעתה של היהדות בתרבות הכללית. מאה שנה מאוחר יותר, המצב היה שונה לחלוטין. בימי החשמונאים, המסורת היהודית, עצמאית באופן בסיסי, קלטה אלמנטים של ההלניזם שלא נגדו את תורת ישראל, תוך כדי התאמה להקשר. הדבר העשיר את היהדות ותרם רבות להבטחת קיומה לדורות.⁸³ לפי מומיליאנו, התאמה זו הצילה את היהדות הן מהתפוררות הן מהתאבנות:

In terms of political and economic organization the Jews were certainly more Hellenized after the Maccabean revolution than before it. But each of the leading Jewish sects of Palestine

E. J. Bickerman, *From Ezra to the Last of the Maccabees*, New York 1962, pp. 163–80
 80 164; idem, *The Jews in the Greek Age*, Cambridge, Mass., 1988, pp. 298–305
 G. Blidstein, "Rabbinic Judaism and General Culture: Normative Discussion and Attitudes", in *Judaism's Encounter with other Cultures: Rejection or Integration?*, ed. by J. Schacter et al., Northvale, N. J. 1997, pp. 4–56.

81 באומגרטן, "התייוונותה של המדינה החשמונאית" (לעיל, הערה 6), עמ' 79.
 82 "Si la révolte de Judas a été dirigée contre une hellénisation brutale de la Judée, celle-ci s'accomplit néanmoins de façon progressive": Sartre, *D'Alexandre à Zénobie*, (לעיל, הערה 1), עמ' 402.

83 Bickerman, *From Ezra to the Last of the Maccabees* (לעיל, הערה 80), עמ' 156–157, 162–160; ראו גם: באומגרטן, "התייוונותה של המדינה החשמונאית" (לעיל, הערה 6), עמ' 79.

המדינה החשמונאית - בין מסורת אבות לבין הלניזם

developed a style of life which in its way kept Hellenization on the surface. A new devotion to the Law (whether written or oral), an increasingly scrupulous regulation between Divine Wisdom and human frailty, and finally an intermittent, but very real, expectation of the turmoils of the Messianic Age reduced the impact of foreign customs. Hellenism no longer represented a mortal danger".⁸⁴

;A. Momigliano, *Alien Wisdom: the Limits of Hellenization*, Cambridge 1973, p. 114 84
ראו גם: Hengel, "Judaism and Hellenism Revisited" (לעיל, הערה 60) עמ' 28–29.

